

Was er vroeger een café in Baakhoven?

Wil Filott

Baakhoven

Baakhoven is een reeds eeuwen bestaande kleine buurtschap in Nederlands Limburg, enigszins afgelegen liggend tussen Dieteren, Susteren, Roosteren en Holtum. De afstand tussen Baakhoven en Susteren is ongeveer 2 kilometer en tussen Baakhoven en Dieteren ongeveer 1,5 kilometer. De grens met België ligt hemelsbreed op 2 kilometer en met Duitsland op ruim drie kilometer. Baakhoven telt anno 2023 14 woningen en ongeveer 25 inwoners. In een artikel dat over de vraag of er vroeger een café in Baakhoven was, past een terugblik en een beschrijving van de actuele situatie. De terugblik heeft betrekking op de jaren vijftig van de vorige eeuw, de periode waarin ik in Baakhoven opgegroeid ben.

**Plaatsnaambord
Baakhoven. Foto:
Wil Filott**

Baakhoven in de jaren vijftig van de vorige eeuw

Baakhoven telde in de jaren vijftig 14 woningen, voor het merendeel boerderijen. Het aantal inwoners lag tussen de vijftig en zestig personen, waaronder veel kinderen. Meer dan de helft van de bevolking van Baakhoven verdiende zijn brood met het boerenbedrijf. Enkele mannen werkten bij de mijnen of de spoorwegen. Vrouwen werkten niet buitenshuis maar wel op de boerderijen. Alle boeren hadden een gemengd bedrijf met koeien, kippen en varkens. Voor het rundvee waren er weiden en hooilanden. Op de akkers werden diverse graansoorten zoals tarwe, rogge, haver en gerst, bieten en aardappelen verbouwd. Met een paard als trekkracht werden de akkers en weilanden bewerkt. De weilanden waren omheind met doornhagen. Een deel van de boomgaarden met hoogstambomen werd gebruikt als wei voor het rundvee. De doornhagen en de bomen waren een paradijs voor vogels. Verder weg lagen akkers. De percelen waren betrekkelijk klein.

Er was geen elektriciteit, gas, stromend water en riool. Gemotoriseerd verkeer was er niet. Het was er stil. 's Nachts was het aardedonker. Romantici zouden wellicht spreken van een idyllisch oord, maar de realiteit was heel anders. Het dagelijkse leven was in vergelijking met nu hard en ongemakkelijk. De bewoners hadden het niet breed. In de tweede wereldoorlog was een aantal huizen verwoest of zwaar

beschadigd. Baakhoven lag maandenlang in de vuurlinie tussen de troepen van de geallieerden in Gebroek achter de Geleenbeek en de Duitse troepen die zich verschanst hadden achter de dijken van de Vloedgraaf. Een aantal gezinnen woonde na de oorlog jarenlang in noodwoningen. In de eerste jaren na de oorlog waren veel artikelen schaars. Sommige producten waren alleen verkrijgbaar met van overheidswege verstrekte bonnen. Men moest natuurlijk ook nog geld hebben om die producten te kunnen betalen.

**Omgeving
Baakhoven in de
jaren vijftig van de
20ste eeuw. Bron:
kadaster Apeldoorn**

Baakhoven in 2023

De omgeving van Baakhoven is vergeleken met 1950 enorm veranderd. Baakhoven ligt nu in een kaal landschap met grote percelen, mede het gevolg van ruilverkaveling. Door de aanleg van het Julianakanaal in de jaren dertig was de verbinding tussen Baakhoven en Roosteren en Illikhoven al anders geworden. Grotere veranderingen waren de aanleg van de autosnelweg A2, de verdwijning van bomen, heggen en struiken door de mechanisering en schaalvergroting in de landbouw en de ruilverkaveling. Er zijn in Baakhoven geen boerenbedrijven meer. De stilte is verdwenen. De autosnelweg A2 loopt vlak langs Baakhoven en het geluid van het verkeer is dag en nacht hoorbaar. De geluids- en gezondheidsproblematiek zal in de toekomst waarschijnlijk nog erger worden. Dat is met name het gevolg van een geplande verbreding van de A2 in de richting van Baakhoven. Het gehucht Gebroek, waarmee Baakhoven vroeger vaak in een adem werd genoemd, is verdwenen. Op de plaats van Gebroek is een grote, lelijke distributiehuis (een groene doos) langs de A2 gebouwd. Het inwoneraantal van Baakhoven is vergeleken met de jaren vijftig van de vorige eeuw meer dan gehalveerd. Er staan nog steeds 14 woningen. De inwoners zijn bijna allemaal van elders afkomstig.

Was er een café in Baakhoven?

Hoe klein Baakhoven ook was, er was in ieder geval van halverwege de 19de eeuw tot het einde van de tweede wereldoorlog een café.

In een akte van 8 april 1867, verleden voor Jan Frans Hubert Meuwissen, notaris te Susteren, is sprake van een openbare verkoop van een huis met aanbehoren ten herberge van Geurts te Baakhoven. Er was dus in 1867 al een café in Baakhoven.

Het te verkopen goed wordt in de akte van 8 april 1867 als volgt omschreven: “een huis met schuur, stallen, plaats en tuin en verder aanbehoren, gelegen te Susteren aan het Hoogveld, hebbende te zamen een oppervlakkige grootte van twaalf roeden zestig ellen, bekend op het kadaster Sectie E nummers 1967 en 1968”. Uit de omschrijving blijkt dat het om het huis thans genummerd Baakhoven 11 ging. Dat huis had Jan Leonard Jaspers tussen 1854 en 1858 gebouwd op een perceel grond met een boomgaard dat in 1854 door zijn moeder Anna Catharina Swillens, weduwe van Jan Jaspers, landbouwster, wonende te Illikhoven, gemeente Roosteren, was gekocht. De boomgaard was volgens de koopakte gelegen te Baakhoven in de gemeente Susteren, sectie E nummer 105, groot twaalf roeden, vijftig ellen.

Omgeving Baakhoven anno 2023. Bron: kadaster Apeldoorn

Dat huis met schuur, stallen, plaats en tuin is op 21 september 1865 door Jan Leonard Jaspers verkocht aan Carolina Maria Johanna Alberts, de weduwe van Gerard Houben, pachter van de inmiddels verdwenen Gebroekhof. De erfgenamen van mevrouw Alberts hebben op 8 april 1867 de woning via een openbare verkoop verkocht aan Severinus Geuskens, een schoonzoon van mevrouw Alberts. Severinus Geuskens heeft op 15 mei 1881 de woning verkocht aan zijn zwager Wolter Houben, een zoon van mevrouw Alberts. Omdat Wolter Houben in financiële problemen raakte en zijn schulden niet kon betalen, werd het pand op 21 augustus 1896 openbaar verkocht. Het werd aangekocht door Gertrudis Geurts, weduwe van Jan Lambert Filott. Via deze Gertrudis Elisabeth Geurts is de boerderij Baakhoven 11 in het bezit gekomen van de familie Filott. Op 29 augustus 1908 ruilden Jacob Filott en zijn moeder Gertrudis Geurts de boerderijen Baakhoven 4 en Baakhoven 11.

Caféhouder in Baakhoven in 1867 was Peter Renier Geurts, geboren te Echt en overleden op 16 april 1889 te Susteren. Pieter Renier Geurts was getrouwd met Mechtildis Wijnen, overleden op 37-jarige leeftijd op 12 juni 1852 te Baakhoven. Hun dochter Gertrudis Elisabeth Geurts is getrouwd met Jan Lambert Filott, de vader van mijn grootvader Jacob Filott.

Waar was het café gevestigd?

Of het café van Pieter Renier Geurts in 1867 gevestigd was in het pand Baakhoven 11 is onwaarschijnlijk. Aannemelijk is dat het café in een ander pand in Baakhoven gevestigd was, mogelijk Baakhoven 4. Het café is waarschijnlijk pas na de aankoop van het pand Baakhoven 11 in 1896 door Gertrudis Geurts en/of haar zoon Pieter Renier Filott of na de ruiling in 1908 door Jacob Filott in dat pand gevestigd. In advertenties voor openbare verkopen in de eerste jaren van de 20ste eeuw staat dat deze plaatsvonden ten caféhuize, ten koffiehuisse of ter herberg van R(enier) Filot te Baakhoven, zonder nadere vermelding.¹

Verkoop van Baakhoven-Susteren,
Notaris LIEBNAERTS te Susteren zal op Dinsdag den 13 October 1903, 'smorgens 11 uur ten huize en op verzoek van de weduwe Paulus Wolfs en kinderen te Baakhoven, gemeente Susteren publiek verkopen: Allerhande huismeubelen als kasten tafels banken kachels spiegels schilderijen, potten pannen en verder keukengerief: den verschillendebouw- en dengereedschappen enwat nog verder ten verkoop wordt aangeboden. Onmiddellijk daarna ten caféhuize van Renier Filot aldaar zullen nog verkocht worden de volgende vaste goederen, als: Gemeente Susteren, 1. Huis, schuur en tuin te Baakhoven, sectie E no. 2560 groot 3.50 aren, 2. Weiland te Baakhoven sectie E no. 2280, groot 22.90 aren, 3. Weiland aldaar, sectie E no. 2444 groot 21.70 aren, 4. Bouwland in de nieuwe weide, sectie E no. 347 groot 23.80 aren, 5. Bouwland in Baakhovenerveld sectie E no. 2279, groot 13.60 aren, 6. Bouwland op het Hoogsel, sectie E, nos. 1701 en 1628, samen groot 22.10 aren.

Limburger koerier,
8 oktober 1903

In een groot aantal advertenties in regionale kranten van 1916 tot 1941 van de 20ste eeuw wordt vermeld dat een openbare verkoop plaatsvindt in de herberg of het koffiehuis van de heer J(acob) Filott, Baakhoven. Dat koffiehuis bevond zich met zekerheid in het pand Baakhoven 11.

In 1928 verkreeg Jacob Filott van de gemeente Susteren een vergunning voor het verkopen van sterke drank in het klein

*V Vergunning tot verkoop sterke drank in het klein, verleend aan
J. Filott en*

Handgeschreven vermelding van het verlenen van een drankvergunning aan Jacob Filott in 1928. Bron: archief gemeente Susteren.

De laatste, mij bekende openbare verkoop in de herberg van Jacob Filott in Baakhoven vond plaats op 7 juli 1941 tijdens de bezetting door Duitsland. De verkoop betrof te velde staande gewassen van de weduwe Welters.

Publieke verkoop van Veldvruchten

TE BAAKHOVEN—SUSTEREN.

NOTARIS LEINARTS te SUSTEREN, zal op Maandag 7 Juli 1941, des namiddags 3 uur te Baakhoven-Susteren, ter herberge van den heer Jae. Filott op verzoek van Mej. Wed. Jos. Welters aldaar, publiek verkoopen

18 AREN KOREN op Hostari, naast Filott en Meuffels.

20 AREN KOREN aldaar, naast Filott en Peters.

24 AREN KOREN op Hoof, naast Buckx en Engelen.

41 AREN KOREN op Baakhoeverkamp, naast Filott en Esser.

67 AREN KOREN op Hoogveld, naast Boven-daert.

24 AREN TARWE naast Hoorens, op Baakoverk-amp.

41 AREN HAVER op Hoof, naast Buckx.

31 AREN HAVER, op de Reeks naast Suylen.

De Limburger, 5 juli 1941

Het café Baakhoven 11

Het café was gevestigd aan de voorkant van het pand Baakhoven 11. De ingang bevond zich op de binnenplaats. Volgens Jan Wolfs, een oud-inwoner van Baakhoven, werd er in het café Amstel bier geschonken, niet alleen voor bezoekers van het café maar vooral op zondag voor inwoners van Baakhoven. Die kochten 's zondags wel een halve liter bier voor bij het eten of om er bierpap (*schlemp*) van te maken. Het bier werd met een auto geleverd door de firma Damoiseaux uit Sittard. Dat was de enige auto die in Baakhoven kwam.

Advertentie voor Amstel Bier, met onderaan: Verkrijgbaar bij de volgende Agenten: Sittard Hub Damoiseaux-Göbbels, Wal 5. Telefoon 195. Bron: De Limburger 7 juni 1931

De herberg in Baakhoven was overigens niet de enige horecagelegenheid van de familie Filott in de gemeente Susteren. Hendrik Filott, een oom van mijn grootvader Jacob Filott, exploiteerde een herberg op de splitsing van de Rijksweg Noord en de Feurthstraat. Deze horecagelegenheid is jarenlang uitgebaat door de familie Schulpen en stond bekend als "De Witte". Thans is er het chinees restaurant Azië gevestigd.

Ansichtkaart van de Feurthstraat met links het Café Restaurant Filott. Bron: pinterest

In diverse advertenties werd aangekondigd dat op 28 februari 1916 in die herberg van Hendrik (Nonk Driek) Filott de publieke verkoop plaats zou vinden van een huis van

Hubert Filott aan de Markstraat te Susteren.³

NOTARIS J. LEINARTS
TE SUSTEREN
zal publiek verkoopen :

1 Op Maandag 28 Februari 1916, nam. 4 uur, ter herberge van Hendrik Filott te Susteren, voor Hubert Filott:

HET HUIS

erf, schuur en stal te Susteren D 2308 en 2536 aan de Marktstraat naast Lamberman en Meuwissen.

2 Op Woensdag 1 Maart 1916 nam. 5 uur ter herberge van Joseph Claessen, Markt, Susteren, op verzoek van Willem van Monfort:

HUIS EN STAL

te Susteren in het Dorp, D 2304, groot 1,80 aren, en b. Bouwland kemp C 1101 en 1102, groot 18,05 aren (90 rd.) naast Hellebrekers en de graaf.

3 Op Maandag 13 Maart 1916 nam. 5 uur, ter herberge van Pieter Masthof te Susteren, voor Evert Masthoff.

Een keer per jaar was er begin oktober kermis in Baakhoven. Ik denk dat er geen kermisattracties waren maar dat er het vooral bestond uit familiebezoek met veel vlaaien. Het vertier beperkte zich tot bezoek aan het café. Het café werd tijdens de kermis ook bezocht door jongens uit omliggende plaatsen zoals Gebroek, Roosteren, Dieteren en Susteren. Daarbij werden de nodige alcoholische consumpties genoten. Dat leidde wel eens tot ruzies. Volgens Jan Wolfs is dat een keer flink uit de hand gelopen en uitgemond in een vechtpartij waarbij iemand ernstig werd gewond. De gendarmerie moest eraan te pas komen.²

Er was geen elektriciteit in Baakhoven. Verlichting vond plaats met olielampen en kaarsen. Wel was er in het café een grammofoon. Dat was een houten kastje met een draaitafel en een hoorn. De draaitafel werd aangedreven door een veer die met een zwengel opgedraaid moest worden. Op die wijze konden grammofoonplaten worden afgespeeld en was er muziek in het café. Van een toilet bij het café is niets bekend maar het zal ongetwijfeld niet voldaan hebben aan de hygiënische normen van nu.

In 1940 vond er tijdens de Baakhover kermis een diefstal van een rijwiel bij het café plaats. Het bleek een geval van "joy riding".

Rijwiel ontvreemd. — Nadat mej. M. D. Zondagavond even haar rijwiel voor het café van J. F. te Baakhoven geplaatst had, bleek dit vehikel, toen zij naar huis wilde terugkeeren, verdwenen. Aangifte bij de politie volgde. Maandagmorgen kreeg men echter bericht, dat er Zondagavond om half twaalf een damesrijwiel gevonden was, bij de gracht nabij de woning van dhr. J. Sch. Een onderzoek wees uit, dat dit het vermiste rijwiel van mej. M. D. was.

Vermoedelijk is iemand te „moe" geweest om van de Baakhover kermis naar Susteren te loopen en heeft hij zich het rijwiel zolang toegeëigend.

Limburgsch Dagblad 2 oktober 1940

Met de initialen J.F. wordt mijn grootvader Jacob Filott bedoeld. Wie mej. M.D. was, is in nevelen gehuld.

Het einde van het café in Baakhoven

Het café in Baakhoven is open geweest tot de vlucht van de inwoners van Baakhoven voor het oorlogsgeweld in de herfst 1944 naar Gebroek, dat bevrijd was door het Amerikaanse leger.

Bij de zware gevechten die voorafgingen aan de bevrijding van Baakhoven in januari 1945 is de woning Baakhoven 11 zwaar beschadigd. Na de tweede wereldoorlog en het herstel van het verwoeste pand is blijkbaar toch nog een poging gewaagd het café te heropenen en om daarvoor een volledige vergunning te krijgen. Dat leid ik af uit het feit dat, volgens het archief van de gemeente Susteren, een zekere A.M. in 't Panhuis, echtgenote van Blommaert, in 1946 verzocht om een volledige vergunning over te dragen aan J. Filott. Dat verzoek werd door het ministerie van Sociale Zaken afgewezen.

Ingang café op de binnenplaats van Baakhoven 11 met bordje "volledige vergunning" en huisnummer "11". Uitsnede uit een foto gemaakt tijdens de bruiloft van een dochter van Jacob Filott eind jaren dertig

Het café is niet meer heropend. De voormalige caféruimte werd verbouwd tot een woonkamer en een slaapkamer voor mijn ouders. Mijn moeder was tijdens die vlucht op een landmijn gelopen en daarbij ernstig gewond geraakt. Zij bleef na een zware operatie, waarbij ze een knie van een been moest missen, zodanig gehandicapt dat zij moeilijk een trap op kon.

Ik herinner me goed dat na de oorlog nog lange tijd in de ruimte onder het bakhuis lege wijnflessen opgeslagen hebben gelegen; een herinnering aan het café dat gedurende bijna een halve eeuw tot het einde van de tweede wereldoorlog in de woning Baakhoven 11 werd uitgebaat.

Baakhoven 11 anno 2022. Foto: Wil Filott

Resumé

In dit artikel heb ik de vraag beantwoord of er vroeger een café in Baakhoven was. Eerst heb ik kort de ligging van Baakhoven geschetst. Vervolgens heb ik een summiere vergelijking gemaakt tussen Baakhoven in de jaren vijftig van de vorige eeuw en nu. Er

is inderdaad gedurende bijna honderd jaar een café in Baakhoven geweest, dat uitgebaat werd door mijn voorouders. De oorspronkelijke vestigingsplaats van het café is onbekend maar mogelijk het pand Baakhoven 4. In de 20ste eeuw was tot het einde van de Tweede Wereldoorlog het café gevestigd in het pand Baakhoven 11.

1 Deze Pieter Renier is op tragische wijze om het leven gekomen. Op 19 augustus 1919 is hij van de zoldertrap gevallen en aan de gevolgen van die val overleden. Hij liet een weduwe en tien jonge kinderen na.

2 Bron: Baakhoven van "vreuger", memoires van J.A Wolfs, in 2001 uitgegeven door zijn zonen Rob en Ton.

3 Jan Hubert Filott is een zoon van Hendrik Filott. Het te verkopen huis was Marktstraat 17. Hubert Filott heeft in de jaren twintig een schildersbedrijf gehad aan de Marktstraat 19 te Susteren.

Bijzondere vogelwaarnemingen IJzerenbos en 't Hout 2023

Jan Smeets

Dwerggans *Anser erythropus*

Op 8 januari worden 2 Dwergganzen gezien in het natuurontwikkelingsgebied kalkmoeras. De Dwerggans is een nieuwe soort voor het kalkmoeras. Dwergganzen zijn vanouds bekend als zeldzame wintergasten. In de wintermaanden komen in onze provincie héél kleine aantallen voor. Afgelopen winter werden 1-2 stuks in december en januari gezien in Nederweert en Mook-Middelaar. Van 21 tot 26 februari verbleef 1 Dwerggans in natuurgebied de Kwegt in Nederweert in een groep Grauwe Ganzen. Dwergganzen worden meestal waargenomen in groepen Kolganzen. Op de foto zijn de twee Dwergganzen samen met een Grauwe Gans te zien.

De Dwerggans lijkt sterk op de in Nederland meer algemene Kolgans die hier in grote aantallen overwintert. Verschillen tussen Kolgans en Dwerggans zijn op afstand in het veld moeilijk te zien. Kenmerken van een Dwerggans zijn: kleine donkerroze snavel, opvallende oranje oogring en de witte kol die uitloopt in een punt uit op voorkruin.

Dwergganzen en Grauwe Gans. Foto: Ben Tinnemans 8-1-2023 Kalkmoeras

Kleine aantallen Dwergganzen broeden in Zweden. De Zweedse populatie overwintert voor een aanzienlijk deel in Nederland bij Petten in Noord-Holland en in het Oudeland van Strijen in Zuid-Holland. De laatste winters verblijven in Nederland circa 60 exemplaren. De Dwergganzen die in Nederland overwinteren zijn voor het merendeel afkomstig van een ingenieus herintroductieproject in Zweden. Dwergganzeneieren werden onder broedende Brandganzen gelegd met het

idee dat de uitgebroede Dwergganzen hun pleegouders zouden volgen op hun vliegroute onder andere naar Nederland. Het idee is succesvol geweest zo blijkt. De soort broedt in Noord-Noorwegen en Noord-Rusland in de zone tussen de arctische toendra en de taiga. De soort overwintert in Zuid-Europa en Centraal-Azië.

Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*

Op 22 mei wordt een paartje Bonte Vliegenvangers ontdekt die gebruik maken van een nestkast langs de grens aan de oostkant van het IJzerenbos op Duits gebied. Het mannetje vliegt af en aan naar de nestkast met voer voor de jongen.

Op 29 mei vliegen man en vrouw met voedsel naar de nestkast waar de jongen zich luidruchtig laten horen als een van de ouders voedsel brengt. Aan de hand van de vele vervolgwaarnemingen kan met zekerheid worden aangenomen dat dit paartje met succes meerdere jongen hier heeft grootgebracht.

Bonte Vliegenvangers zijn als broedvogel in de noordelijke helft van Limburg vrij talrijk, maar zeldzaam in Midden-Limburg en verder zuidwaarts. In broedseizoen 2022 werden in het IJzerenbos en 't Hout, 2 territoria vastgesteld door karteerders van Provincie Limburg.

Bonte Vliegenvangers vertrekken eind juli naar Afrika om te overwinteren. Na een trektocht van 2 weken, waarvan 2 dagen in non-stopvlucht over de Sahara keren ze begin april in Nederland terug.

Bonte Vliegenvanger, man.
Foto: Hub Corten 22-05-2023 Grensweg IJzerenbos

Man Bonte Vliegenvanger.
Foto: Hub Corten 22-05-2023 Grensweg IJzerenbos

Rode Wouw *Milvus milvus*

Rode Wouw.
Foto: Coen Lumens 18-03-2023 IJzerenbos

Op 9 maart zweven 14 Rode Wouwen op thermiek boven het kalkmoeras. Mooi om te zien. Vijf stuks landen in de hoge populieren in het Assendonk IJzerenbos om even te rusten maar sluiten na een korte pauze weer aan bij de groep. Samen trekken ze verder in noordoostelijke richting met als waarschijnlijk

einddoel de broedgebieden in Zuid-Zweden. Een groep van 5 trekt later die dag door langs de Duitse grens IJzerenbos.

Het dichtst bijzijnde broedgebied van Rode Wouwen ligt in de oostelijke Ardennen, waar Rode- en Zwarte Wouwen voor wetenschappelijk onderzoek worden geringd en een klein aantal wordt gezenderd. De broedpopulatie in de oostelijke Ardennen is recent spectaculair toegenomen. Het broedsucces ligt er extreem hoog. Omdat delen van de Ardennen vol raken, hier broeden 200 paren, verspreiden ze zich waarschijnlijk naar gebieden buiten de Ardennen. Het merendeel van de populatie broedt in Zuid-Zweden, West-Duitsland en West-Frankrijk. De soort overwintert in Noordwest-Afrika.

Rode Wouwen in Asseldonk IJzerenbos.
Foto: Leo Kramer 09-03-2023

De Rode Wouw is een onregelmatige broedvogel in Limburg. In 2021 waren er 10 nestvondsten. De regio Zuid-Limburg vormt met 10 nesten het belangrijkste bolwerk van Nederland.

In 2018 heeft een Rode Wouw voor het laatst gebroed in het Assendonk. Helaas zijn de nestjongen van 3-4 weken oud gepredeerd. Dit is bij nestcontrole op 26 juni vastgesteld. (zie artikel Rode- en Zwarte Wouwen als broedgeval in het IJzerenbos, in Heemklank van 2018 nummer 3).

Zwarte Wouw *Milvus migrans*

Half mei is er nog geen waarneming van een Zwarte Wouw. Zou het dit jaar weer niet lukken om een broedgeval van een Zwarte Wouw te noteren in het IJzerenbos? De hoop al bijna opgegeven. Maar..... op 25 mei wordt mij een “mogelijke” Zwarte Wouw gemeld boven een pas gemaaid grasland aan de IJsstraat. Met haastige spoed er naar toe. En wat ik zeker niet had verwacht.... inderdaad een Zwarte Wouw cirkelend tussen de bosrand van het IJzerenbos en de IJsstraat. De vogel blijft circa 45 minuten in de buurt, prachtig! Hoeveel geluk kun je hebben? De determinatiekenmerken voor Zwarte Wouw als zijnde donker kleed, gehoekte vleugelbocht, licht gevorkte staart en contrasterende lichte baan op bovenvleugel waren met telescoop goed herkenbaar om Rode Wouw of Bruine Kiekendief uit te sluiten.

Op 29 mei wordt een tweede Zwarte Wouw gezien bij het kalkmoeras laag boven een pas gemaaid grasland samen met een Rode Wouw zoekend naar prooi. Mogelijk dezelfde vogel? Waarnemingen van eind mei zijn vaak jonge vogels die niet aan het broedproces hebben deelgenomen of waarvan een broedpoging is mislukt.

Sinds 2009 is de Zwarte Wouw een jaarlijkse broedvogel in Limburg. Vanaf 2011 schommelt het aantal tussen twee en vier paren. In 2022 zijn op 4 nestlocaties jongen grootgebracht.

Zwarte Wouwen zijn ook dit jaar in de hele provincie gemeld. Waterrijke gebieden als het Maasdal hebben de voorkeur omdat hier het voedselaanbod groter is dan ver weg van waterrijke gebieden.

Zwarte Wouw. Foto: Hub Corten 25-5-2023 IJzerenbos

De broedpoging in 2018 in het IJzerenbos is dan ook uitzonderlijk. (zie artikel in de Heemklank van 2018 nummer 3).

De Europese populatie Zwarte Wouwen broedt in Spanje, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland en de oostelijke Ardennen in België. Ze overwinteren in Afrika ten zuiden van de Sahara.

Zwarte Wouw. Foto: Hub Corten 25-5-2023 IJzerenbos
Grauwe Klauwier *Lanius colluri*

Man Grauwe Klauwier. Foto: Hub Corten 24-5-2023 Geleenbeek

Man Grauwe Klauwier. Foto: Bob Streutjens
18-5-2023 Kalkmoeras IJzerenbos

Een man Grauwe Klauwier wordt gezien op 18 mei in een rietkraag bij het kalkmoeras. Er zijn geen vervolgwaarnemingen. Op 29 april, 24 mei en 7 juni wordt een man Grauwe Klauwier gezien in het natuurgebied bij de Geleenbeek tussen Nieuwstadt en Susteren. Ondanks de speciale aandacht voor deze soort zijn in dit gebied geen waarnemingen van een vrouwtje gemeld, hoewel in 2022 een paartje Grauwe Klauwieren hier met succes 5 jongen heeft grootgebracht. Het gebied grenzend aan de Geleenbeek biedt zeer waarschijnlijk te weinig aantrekkingskracht voor Grauwe Klauwieren om jaarlijks in dit gebied te broeden.

Voldoende diversiteit aan bloemen en droge zandplaten die grote insecten als hommels, bijen, wespen, kevers, hagedissen, sprinkhanen en andere prooi-soorten van de Grauwe Klauwier aantrekken ontbreekt. In de tijd dat jongen moeten opgroeien is er daardoor onvoldoende aanwezig. Vermoedelijk zijn voedselsituatie, overbegrazing door grote grazers (deze worden 's winters bijgevoerd) en het ontbreken van hoge braamstruwelen om in te broeden de oorzaken waardoor deze soort zich hier niet blijvend vestigt. De Grauwe Klauwier behoort tot de zeldzaamste broedvogels in Limburg. De meeste Limburgse territoria liggen in Zuid-Limburg rond het Vijlenerbos, met Cottessen als belangrijkste locatie.

De soort overwintert in Zuid-Afrika.

Gekraagde Roodstaart *Phoenicurus phoenicurus*

Man Gekraagde Roodstaart voor nestingang.
Foto: Jac van de Winkel, 02-06- 2023.Aardenweg

Gekraagde roodstaarten zijn in het noorden van onze provincie een algemene broedvogel. In Zuid- en Midden-Limburg zijn optimale broedomstandigheden blijkbaar minder aanwezig waardoor de soort hier vrij schaars voorkomt. Gedocumenteerde broedgevallen in Susteren zijn mij niet bekend. Bij toeval wordt een broedgeval dat met succes jongen heeft grootgebracht ontdekt aan de Aardenweg. De hoogste dichtheden komen voor op de zandgronden in de oostelijke provincies en in Noord-Brabant en Noord-Limburg.

Karteerders die in 2022 inventarisaties uitvoerden in verschillende landschapstypen in Zuid-Limburg hebben geen territoria van Gekraagde Roodstaarten kunnen

ontdekken. Gekraagde Roodstaarten overwinteren in Afrika ten zuiden van de Sahara.

Wespendief *Pernis apivorus*

Eind mei trekt een adult mannetje (tweede kalenderjaar of ouder) dat onmiskenbaar territoriaal gedrag vertoont boven de boomtoppen van het IJzerenbos mijn aandacht. Hij landt steeds in glijvlucht op dezelfde plaats in het bos langs de Duitse grens. Na een kort verblijf vertrekt hij weer, vaak in de richting van de observatiepost. Heel spannend!

Man Wespendief.

Foto: Coen Lumens 28-05-2023 IJzerenbos

Geen kenmerkend flieuwgeluid van adulte Wespendieven, geen

baltsvluchten, geen aanvoer van nestmateriaal of voedseltransport door het mannetje, geen vrouwtje te zien. Vreemd? De Wespendief is ongetwijfeld een mysterieuze soort te noemen.

Zou het vrouwtje op het nest zitten te broeden?

Op veilige afstand, om verstoring te voorkomen is door het dichte bladerdek van grote bomen met telescoop vanaf de observatiepost geen nest te zien. Zou het weer niks worden? Waarnemingen in de laatste week van mei leveren niks op en waarnemingen in juni en juli zijn er ook niet. Mogelijk is deze broedpoging mislukt. De reden kan zijn dat de vogels nog te jong zijn om daadwerkelijk tot broeden over te gaan. Bij Wespendieven komt het vaak voor dat een derde tot de helft van de broedparen niet overgaat tot broeden en waarschijnlijk ook geen nest bouwt.

Wespendieven overwinteren in West-Afrika.

Hop *Upupa epops*

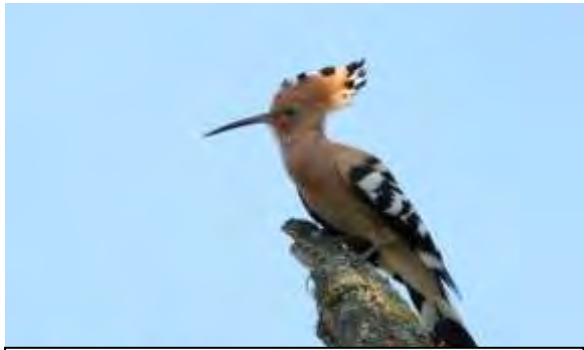
In de periode 7 mei t/m 11 juli 2023 is een Hop gezien en/of gehoord in de woonwijken: Marktstraat en Heidestraat Susteren, Dorpstraat en Slekkerstraat Slek, Het Marissen- en Pepinusbrug te Pey. Na 11 juli is geen waarneming meer gemeld. Tot plezier van veel vogelaars heeft deze kleurrijke verschijning lange tijd in Susteren en omliggende dorpen rondgezworven. Voor zover bekend bleef deze mannelijke vogel ongepaard. De roep van de Hop klinkt als hoep, hoep, hoep en hoewel het geluid niet luid is, is het toch op grote afstand hoorbaar.

Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw is het aantal broedvogels in Limburg sterk afgenomen. De achteruitgang die zich in heel West-Europa heeft voltrokken wordt toegeschreven aan de intensivering van de landbouw, chemische

gewasbeschermingsmiddelen, gewaskeuze en ten gevolge daarvan afname van prooiaanbod.

Limburg telde in deze eeuw 3 broedparen en wel in 2013, 2021 en 2022. In Susteren werd een broedpoging in 1980 door recreanten verstoord.

In augustus trekken Hoppen naar overwinterings- gebieden in Zuid-Frankrijk, Spanje en Afrika.

Man Hop. Foto: Ben Tinnemans 17-6-2023, Heidestraat Susteren

Een opvallend kenmerk van de Hop is de uitgesproken stank. In Limburg wordt de vogel ook wel “*drekhaan of stinkhaan*” genoemd omdat enerzijds het nest nooit wordt schoonmaakt, voedselafval en mest blijven achter, én anderzijds omdat het vrouwtje een klier heeft aan de staartbasis die in de broedtijd een zeer penetrante geur verspreidt. Het vrouwtje brengt tijdens het broeden een vloeistof uit deze klier via de buikveren over op de eieren om de eieren te beschermen tegen ongewenste bezoekers.

Man Hop. Foto: Ben Tinnemans 17-6-2023, Heidestraat Susteren

Dankwoord

Dank aan de fotografen voor het delen van informatie en het beschikbaar stellen van de foto's.

Literatuur

De Takkeling 2021, nummer 2

De Takkeling 2022, nummer 3

De Takkeling 2023, nummer 1

Avifauna van Limburg

Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels

Resultaten Actieve Soortenbescherming periode 2018-2023 Provincie Limburg

Jan Smeets, Jozefstraat 15, 6114 EG Susteren

jan-smeets@ziggo.nl

Susterense abdisen van kasteel Limbricht

Achtergronden bij een expositie in het Salviuskerkje in Limbricht en 't Stift in Susteren.

A.M.P.P. (Guus) Janssen

In de zeventiende en achttiende eeuw leverden de adellijke families van kasteel Wolfrath (Holtum) en vooral Limbricht een zestal stiftsdames aan het Stift van Susteren. Twee van hen, afkomstig van kasteel Limbricht, werden zelfs abdis. Verkiezings- en benoemingsprotocollen (Bisschoppelijk Archief Luik) en testamenten (Historisch Centrum Limburg) verschaffen ons meer informatie over deze dames, van wie tot op heden nauwelijks meer dan hun naam bekend was.

Voor adellijke families was het in deze periode algemeen gebruik, dat de dochters op vrij jeugdige leeftijd werden ondergebracht in een stift. Hier kregen ze onderricht in disciplines waarin dames van stand geacht werden zich te bekwamen. Met deze bagage wijdden ze zich hun verdere leven aan het religieuze leven in het stift, tenzij ze vroeg of laat door iemand uit adellijke kringen als ideale huwelijkskandidaat werden ontdekt.

Kasteel Limbricht & kasteel Wolfrath

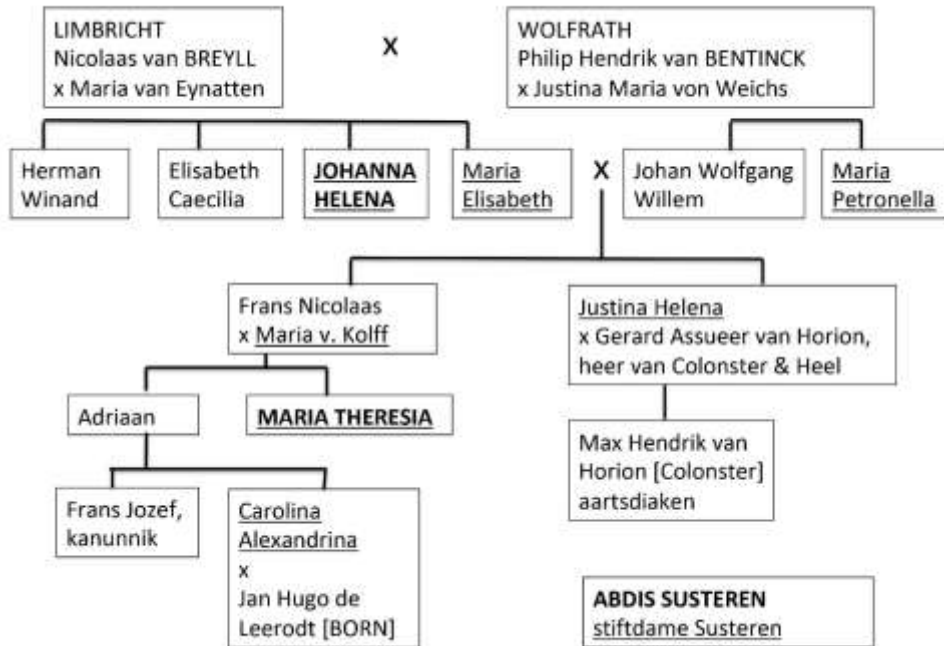
In deze expositie staan Johanna Helena de Breyll en Theresia Isabella de Bentinck (Marie Therese) centraal. De beide families raakten met elkaar verbonden door het huwelijk in 1644 van Maria Elisabeth van Breyll van kasteel Limbricht, ooit stiftsdame in Susteren, en Johan Wolfgang Willem van Bentinck van kasteel Wolfrath bij Holtum. Een alliantiewapen op het poortgebouw van Wolfrath getuigt nog van deze verbintenis.

Johanna Helena, een zus van Maria Elisabeth, was stiftsdame en later abdis van Susteren. Een ander zus, Elisabeth Caecilia, werd vrouwe van Limbricht tot haar

Johanna Helena, een zus van Maria Elisabeth, was stiftsdame en later abdis van Susteren. Een ander zus, Elisabeth Caecilia, werd vrouwe van Limbricht tot haar

kinderloos overlijden in 1706. In dat jaar ging kasteel Limbricht over in handen van Frans Nicolaas van Bentinck, de zoon van Maria Elisabeth, die in het bezit van kasteel Wolfrath was. Beide kastelen bleven in handen van de familie Van Bentinck. De oudste dochter van Frans Nicolaas, Maria Theresia, zou ook stiftsdame en abdis van Susteren worden. Van de beide adellijke huizen stamden zes Susterense stiftsdames, van wie er twee abdis zijn geworden.

Kasteel Wolfrath (bij Holtum).

Kasteel Limbricht

Abdisverkiezingen

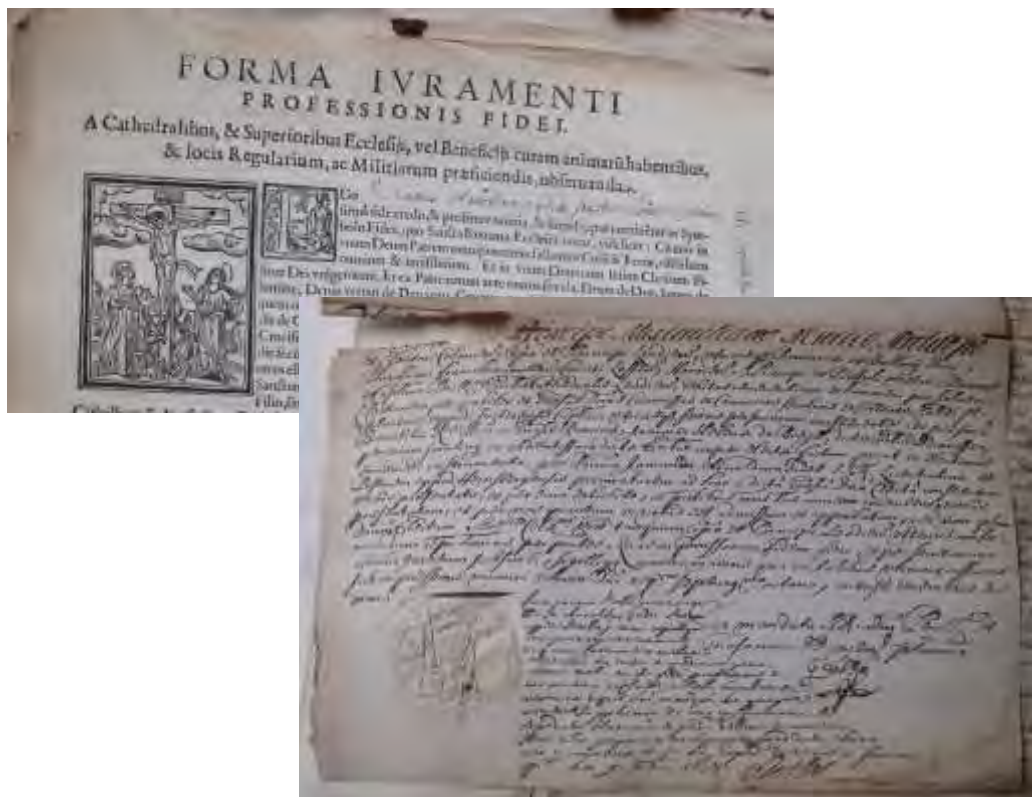
Na het overlijden van een abdis vond er een vergadering plaats van het stiftkapittel (de stiftedames en de kanunniken) onder leiding van de decanes. Men stelde de bisschop van Luik of diens vicarius een verkiezingsdatum en een commissaris voor. Was de toestemming van de kerkelijke autoriteiten verkregen, dan vond in de stiftkerk de verkiezing plaats. Na de H. Geestmis, begaf men zich naar de kapittelzaal, waar werd opgeroepen tot een eerlijke stemming; het was echter ook mogelijk, dat men spontaan eensgezind tot een keuze kwam ("de weg van de H. Geest"). Waren de stemmen geteld, dan maakte de commissaris de naam van de uitverkorene bekend. Waren er geen bezwaren, dan verklaarde de commissaris de nieuwe abdis als gekozen (in de volkstaal opdat ook de dames het konden verstaan, zegt het protocol). De landdeken van Susteren leidde haar vervolgens naar het hoogaltaar, waar de uitslag aan het volk bekend werd gemaakt. Bij het hoogaltaar zwoer de nieuwe abdis geknield de eed van trouw. Daarna werd ze door de oudste kanunnik naar het koor van de stiftsdames geleid. Ook hier werd de eed afgelegd. Vervolgens nam ze plaats op haar abdiszetel in het koorgestoelte. Het *Te Deum* werd gezongen, er was orgelspel en de klokken werden geluid. De nieuwe abdis werd gefeliciteerd, door de dames met een kus; de kanunniken moesten zich beperken tot het schudden van de hand. Alle aanwezigen spraken vervolgens de wens uit dat een verslag opgesteld werd, en dat de goedkeuring van de bisschop van Luik gevraagd werd. De abdis ging daarop naar haar abdisvertrek en machtigde een zaakgelastigde om in Luik namens haar de eed af te leggen. De zaakgelastigde - meestal de landdeken, een kanunnik of een andere priester - reisde naar Luik en legde de eed af. Het kathedrale kapittel stelde daarna de bisschop voor om de keuze te bekrachtigen, hetgeen vervolgens geschiedde.

Johanna Helena van Breyll

[Stiftedame Susteren, abdis van 1678 tot 1686. Geboren in Limbricht, overleden op 1 september 1686, begraven in Limbricht.]

Johanna Helena werd tot abdis gekozen op 6 december 1678. Op die dag leidde de landdeken van Susteren Peter Gerstman, pastoor van Waldfeucht, vanaf 11 uur de verkiezing. Hierbij waren aanwezig: de stiftedames Joanna Helena zelf, Justina Helena van Bentinck en Maria Anna Clara de Blanckardt, de kanunniken Joannes

Bress, Thomas Janssen en Wymarus Meesters en kapelaan Jacobus de Gelosen. Nadat de stemcommissie de uitslag had bekend gemaakt en er geen bezwaren bleken te zijn, verklaarde de leider van de commissie, kanunnik Thomas Janssen, die ook pastoor van Susteren was, met luide stem, dat door de gunst van de Heilige Geest, de verdiensten van de Heilige Verlosser, aan wie de kerk gewijd was, van de Maagd Maria en de heiligen Amelberga, Gregorius en Albricus, kerkpatronen, Johanna Helena door de meerderheid van het kapittel tot abdis verkozen was. Daarna voltrok zich het eerder beschreven ritueel. De nieuwe abdis berichtte aan de Luikse vicaris-generaal, dat ze Joannes Arnoldus Gadet, pastoor van Heinsberg, naar Luik zou zenden om namens haar de geloofseed af te leggen. Dit laatste gebeurde op 9 december.

De benoeming verliep overigens niet zonder problemen. Stiftdame Anna Maria van Hugenpoel was het niet eens met de abdiskeuze. Het proces bij de Romeinse curie sleepte zich voort tot de dood van de abdis, acht jaren later. Daarna vocht stiftdame Van Hugenpoel ook de verkiezing van de opvolgster van Johanna Helena aan. Zonder resultaat.

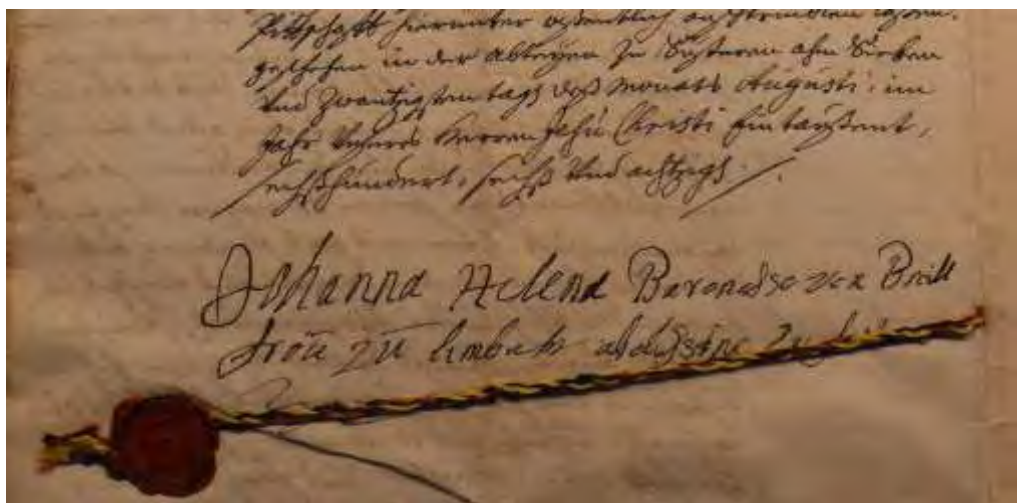
Op 27 augustus 1686 om 18 uur legde Johanna Helena, in de abdisenkamer, zittend op een stoel, nog goed bij haar verstand, haar laatste wil vast. Als getuigen waren de schout en schepenen van Susteren aanwezig: 'Johannen Backhaus Statthalteren, so dan Johannen Lersch, Johannen Mulstrohe und Martinen Meuffels alle Scheffen des gerichtz Susteren'.

Ze bevestigde een eerder op 4 december 1683 opgesteld testament, maar liet ook door notaris Joannes Weiler de volgende punten optekenen:

1. alle klokken in Susteren en Limbricht moesten zes weken lang dagelijks worden geluid.
2. voor haar zielenheil moest gebeden worden door de kapucijnen en minderbroeders in Maaseik en de dominicanen en dominicanessen in Sittard, tegen een aalmoes van 4 rijksdaalders.
3. voor haar ziel moesten 2000 missen gelezen worden in o.a. Susteren, Sittard, Maaseik, Maastricht, Roermond, Heinsberg; vergoeding: 1 schelling per mis.
4. haar lichaam moest de avond na haar overlijden zonder praal begraven worden, maar wel met kaarsen en flambouwen, in het familiegraf in het kerkje van Limbricht. Over de zerk moest een zijden doek met wit-zilveren laken kruis worden gespreid; deze doek moest daarna aan het Stift gegeven worden om er paramenten van te vervaardigen. Bij de begrafenis moesten het kapittel van Susteren en de burgemeester en raad aanwezig zijn.
5. de dag na de begrafenis moest een dodenofficie volgen. Voor de armen die aanwezig zouden zijn werden twee malder rogge gegeven voor broden.
6. zes weken lang moest dagelijks een mis gezongen worden. Voor de armen werd wekelijks een malder rogge gegeven voor brood.
7. aan haar zus Elisabeth Caecilia vermaakte ze haar schrijfgerei van schildpad met de erbij horende tafel en de grote spiegel met een kam van schildpad. De overige roerende goederen waren voor Justina Helena van Bentinck, barones van Horion en vrouwe te Colonster. Zij was haar erfgename. Zou deze eerder overlijden, dan ging de erfenis niet naar haar man, maar naar haar kinderen.
8. haar renten en inkomsten moesten gebruikt worden voor de onkosten van de uitvaart; als er dan nog iets over was, moest het besteed worden ter ere Gods, voor haar zielenheil.
9. dienstbodes, knechten en dienstmaagden kregen loon en rouwkleding.
10. 100 rijksdaalders werden bestemd voor klooster St.-Agnetenberg in Sittard, ten behoeve van haar zielenheil.
11. in de kerk van Dieteren waren lange tijd geen missen geweest, sinds kort wel weer op zon- en feestdagen. Daarom schonk ze 250 rijksdaalders, waarvan de rente gebruikt moest worden om een kapelaan van het stift de missen te laten verzorgen. Als Dieteren dat weer op eigen kracht zou kunnen, kon de erfgenaam het geld inzetten voor een vroegmis in een andere parochie.
12. kapelaan Matthias Donners, nu kanunnik, kreeg 50 rijksdaalders, om steun te verlenen aan de erfgename. Hij mocht ook iets van de roerende goederen hebben.
13. Zou de erfgename voor de uitvoering van het testament een tekort hebben, dan moest Elisabeth Caecilia, vrouwe van Limbricht, het tekort aanvullen, omdat zij extra inkomsten uit de heerlijkheid Limbricht had genoten, sinds Johanna Helena in het Stift van Susteren was.
14. De oorspronkelijke executeurs Johan Bres (kanunnik) en Johannes Fabius (landdeken van Montfort en pastoor in Nieuwstadt) waren inmiddels overleden. Als nieuwe executeurs werden aangesteld: Wilhelma Elisabeth van Hompesch,

decanes, en Wimarus Meisters, kanunnik. De derde executeur bleef Mattheis van Afferden, Spaanse koninklijke raadsheer van Gelre.

15. Eventuele gebreken in de tekst konden aangepast worden.

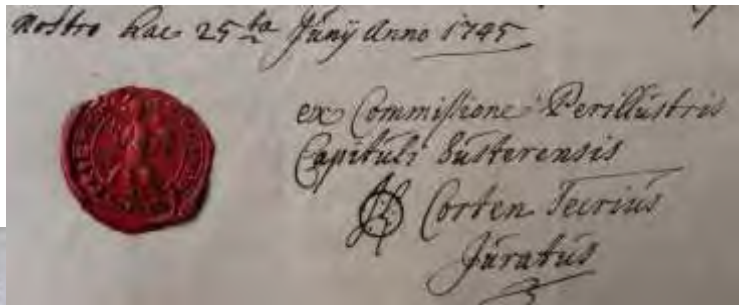

Maria Theresia (Isabella) Van Bentinck

[Geboren in Limbricht ca. 1702; Stiftdame Susteren, abdis van 1745 tot 1778; overleden op 18 juni 1778, begraven in Susteren]

Maria Theresia werd tot abdis gekozen op 25 juni 1745; de procedure verliep zoals bij de verkiezing van Johanna Helena van Breyll. Aanwezig waren decanes van Hompesch, de stiftdames van Bentinck, van Reuschenberg en van Bylandt, de kanunniken Geleen, Bongarts, Geusen en Gripekoven en de notarissen Bruggen en Peltzer.

Secretaris Corten van het Stift stuurde een verzoek aan de bisschop van Luik om de verkiezing te bevestigen. Dit verzoek is voorzien van het stifts zegel. De pas gekozen abdis voegde hierbij een verklaring, dat Matthias Breydenrath voor haar in Luik de geloofseed zou afleggen. Deze verklaring is voorzien van haar zegel. Deze Breydenrath zou in 1750 rector worden van het Maria-altaar in Limbricht. Op 7 juli gaf de Luikse bisschop Jan Theodoor van Beieren zijn goedkeuring aan de benoeming.

Op 15 april 1769 liet Maria Theresia haar testament vastleggen. Daarmee herriep ze een eerdere wilsbeschikking van 7 september 1747. Notaris J.N. Hochstenbach stelde om 16 uur vast, dat de abdis in haar slaapkamer ziek in bed lag, maar nog goed bij haar verstand was en over alle zintuigen kon beschikken. Als getuigen waren aanwezig Joannes Henricus Schmeitz, de rentmeester van het kapittel, Leonard Thonissen, Theodor Heynen en Arnold Loors. De laatste wil omvatte de volgende twaalf punten:

1. haar ziel moest worden aangeboden aan de schepper en verlosser, op voorspraak van Maria en de heiligen, maar haar lichaam aan 'unser aller Mutter' de aarde.
2. haar lichaam moest worden begraven op de plek onder haar zetel, waar abdis van Weichs begraven was, zonder praal, maar wel op stand.
3. 21 dagen lang moest in Susteren een zielenmis gelezen worden en na de mis het *Miserere* en *De Profundis*. Per mis waren 15 stuivers gereserveerd.
4. na zes weken moesten de plaatselijke geestelijken op een maaltijd en een glas wijn onthaald worden; voor de stadsbestuurders was er een glas wijn.

5. 12 malder rogge en 3 malder tarwe werden bestemd voor brood voor de armen bij de begrafenis.
6. voor de stichting van een wekelijkse gezongen mis op woensdag voor de H. Joseph was een kapitaal van 350 rijksdaalders beschikbaar. Uit de rente per jaar leverde dit voor de geestelijke 13 rijksdaalders en voor de koster 1 rijksdaalder op.
7. als erfgenaam benoemde ze haar enige broer, heer van Limbricht en Wolfrath, raadsheer van de keurvorst van de Palts. Als die eerder zou sterven werd de erfgenaam diens zoon Frans Joseph, domheer te Halberstadt, en als die ook eerder zou sterven: de zonen van haar broer, in volgorde van leeftijd.
8. haar nicht Carolina, stiftsdame in Susteren zou de roerende goederen in haar slaapkamer mogen ontvangen.
9. voor het domkapittel te Luik bestemde ze drie schellingen, ter ere van de H. Lambertus.
10. als executeurs werden aangewezen: landdeken Gripekoven, en de geestelijke Harden. De landdeken zou als beloning een groot brevier krijgen en de heer Harden de roerende goederen in zijn kamer.
11. het oudere testament van 7-9-1747 moest vernietigd worden.
12. de abdis mocht haar wil naar wens wijzigen, indien ze daaraan behoefte had.

Literatuur: A.M.P.P. Janssen, 'De verkiezing van de abdis van Susteren in de 17de en 18de eeuw', *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold* 10 (1989) 17-26.

Archiefbronnen: Bisschoppelijk Archief Luik (AÉvL) G VII, 10.

Historisch Centrum Limburg (Maastricht), 14.B005 (Kapittel van Sint Salvator te Susteren), no. 27 en 31.